

Księga Micheasza

1. Osoba proroka Micheasza

Micheasz (hebr. *mikāh*) był jednym z dwunastu proroków mniejszych. Jego imię jest skróconą formą imienia „Któż jak Jahwe!” (*mikāyāh*, Jr 26,18).

1.1. Czas i miejsce działalności

Z tytułu księgi noszącej jego imię wynika, że jego ojczyzną było Moreszet (1,1), nazwane też Moreszet-Gat (1,14). Miejscowość ta, utożsamiana dziś najczęściej z *Tell el-Gudeiah*, była położona na płaskowyżu Szefela w odległości ok. 35 km na pd.-zach. od Jerozolimy. Kraina ta stanowiła dla Judy ważny strategicznie region. Dzięki podłożu wapiennemu, korzystnemu ukształtowaniu terenu (doliny) i licznym strumieniom (*wadi*) mogło się tam rozwijać rolnictwo. Znajdując się ponadto na głównym szlaku z Egiptu do Mezopotamii (tzw. *via maris*), Szefela otwierała drogę do Judei.

Według tytułu księgi działalność Micheasza przypada na czas królów judzkich Jotama (739-734 przed Chr.), Achaza (734-728) i Ezechiasza (728-699). Jedyne świadectwo zewnętrzne o jego aktywności prorockiej pochodzi z końca VII w. przed Ch., kiedy to w Jerozolimie była wciąż żywa pamięć o prorocत्वach Micheasza wygłoszonych przeciw stolicy za panowania Ezechiasza (Jr 26,17). Za przesunięciem aktywności Micheasza na czas panowania Ezechiasza przemawia też treść jego prorocत्व. Zapowiedź zburzenia Samarii (1,2-7) musiała mieć miejsce przed rokiem 722, zaś lament nad miastami położonymi w rejonie Lakisz (1,8-16) zakłada ich podbój militarny przez Asyryjczyków, albo w czasie kampanii Sargona II w 712, albo podczas najazdu Sennacheryba w 701.

1.2. Pozycja społeczna Micheasza

O samym Micheaszu księga nosząca jego imię mówi tylko pośrednio. Ostra krytyka skierowana przeciw Jerozolimie (por. 1,5.9; 3,9-12) pozwala widzieć w nim żarliwego obrońcę „ludu ziemi” (*'am hā'āreš*). Byli to niezależni właściciele małych pól, których prawa do uprawianych przez nich kawałków roli wynikały z pierwotnego, przedmonarchicznego podziału ziemi między pokoleniami Izraela (por. 2,5). Micheasz byłby zatem wieśniakiem, który wystąpił przeciw warstwom rządzącym Jerozolimy, które przemocą (2,2.4), za długi (2,2.9), uciekając się do korupcji (3,11) i oszustw w handlu (6,11), dążyły do pozbawienia ubogich rolników ich własności. Można przypuszczać, że Micheasz był jednym ze starszych w Moreszet (Hans W. Wolff). Kontestując bowiem przywódców jerozolimskich, prorok określa ich terminami przywołującymi struktury plemienne (szczególnie *rōš* – „głowa” rodziny, szczepu w 3,1.9.11). Również bronionych przez

siebie wieśniaków nazywa „swoim ludem” (2,4.5.9; 3,2.3), co w przeciwieństwie do innych pism prorockich nie stanowi terminu technicznego na określenie ludu przymierza. W tym kontekście obecność Micheasza w Jerozolimie byłaby nie tyle spowodowana koniecznością opuszczenia Szeferi przez Judejczyków po podbiciu jej w 701 przez Asyryjczyków, ile wynikałaby z funkcji, jaką zajmował Micheasz w społeczności Moreszet.

1.3. Micheasz na tle innych proroków II poł. VIII wieku

O swoim powołaniu prorockim Micheasz nie wspomina, jakkolwiek daje świadectwo silnej świadomości Bożego powołania („jestem pełen mocy Ducha Jahwe” w 3,8). Swoim przepowiadaniem staje w zdecydowanej opozycji wobec proroków pozostających na usługach świątyni, jak i wobec samej świątyni i wypaczeniom w kulcie. W ten sposób przepowiadanie Micheasza wpisuje się w kontekst działalności innych proroków Izraela i Judy w drugiej połowie VIII w. przed Chr. W swojej krytyce społecznej i religijnej jawi się kontynuatorem Amosa i Ozeasza. Podobne pokrewieństwo zauważa się ze współczesnym mu Izajaszem, z którym musiał zetknąć się w Jerozolimie. Dzieli z nim troskę o sprawiedliwość społeczną (por. Mi 2,15 i Iz 5,8-10), w podobny sposób kreśli wizje mesjańskie (por. Mi 4,1-5 i Iz 2,1-5 oraz Mi 5,2 i Iz 7,14). W przeciwieństwie jednak do Izajasza pochodzącego z arystokracji jerozolimskiej, Micheasz zapowiada zburzenie świątyni jako karę za występki warstw rządzących (Mi 3,12).

2. Struktura Księgi Micheasza

Księga Micheasza przynależy do dwunastu ksiąg prorockich, które w tradycji żydowskiej stanowiły jeden zwój (por. Syr 49,10). Określenie ich mianem proroków mniejszych pochodzi od św. Augustyna (*De civitate Dei*, 18.29), który w ten sposób odniósł się do rozmiarów tych pism. W Biblii Hebrajskiej Księga Micheasza znajduje się na szóstym miejscu w zbiorze proroków mniejszych – po Oz, Jl, Am, Abd i Jon, co miałyby oddawać kolejność powstania tych ksiąg. Biblia Grecka sytuuje natomiast Księgę Micheasza po Oz i Am, zgodnie ze zmniejszającą się długością ksiąg proroków mniejszych.

Podobnie jak inne księgi prorockie, również Księga Micheasza składa się z krótkich wyroczni stanowiących same w sobie autonomiczne jednostki literackie. Ich obecny układ ma charakter raczej antologiczny, grupujący obok siebie wyrocznie powiązane ze sobą formalnie (np. w rozdz. 4–5 jako termin początkowy „teraz” [ʔattāh] i „dziś” [ʿattāh]), bądź też podobne sobie treściowo. Bazując na treści prorocत्व Micheasza, proponuje się najczęściej czteroczęściową kompozycję jego księgi (1,1 jako tytuł), na którą składałyby się wyrocznie: nieszczęścia (1,2–3,12); zbawienia (4,1–5,14); nieszczęścia (6,1–7,7); zbawienia (7,8–20).

Alternacja zapowiedzi kary i pomyślności, po uwzględnieniu innych elementów formalnych (semantycznych) i treściowych (teologicznych), pozwala na rozpoznanie w Księdze Micheasza dwóch części: 1,2–5,14 i 6,1–7,20. Część pierwszą otwiera w 1,2 wezwanie „słuchajcie, wszystkie narody”, zaś zamyka w 5,14 zapowiedź „gniewu” Jahwe wobec „narodów, które nie posłuchały”. Nowe wezwanie do słuchania pojawia się na początku drugiej części w 6,1, będąc skierowanym tym razem do gór i fundamentów ziemi. Druga część kończy się stwierdzeniem, iż Bóg „nie żywi gniewu na zawsze”.

W tej perspektywie Księga Micheasza jest czymś więcej niż tylko zbiorem tekstów proroka zaangażowanego w krytykę społeczną i religijną. Obydwa wezwania do słuchania (1,2; 6,1) są zaproszeniem do uczestnictwa w sporze, jaki Jahwe wiezie ze swoim ludem. Celem tego procesu nie jest tylko wykazanie winy narodu wybranego. Teksty obramowujące całość księgi podkreślają teocentryczność całości orędzia Micheasza. W 1,2-7 jest zapowiadane przyjście Jahwe (por. motywy teofanijne w 1,3n), który dokona sądu nad „występkami” (1,5) Izraela i Samarii, Judy i Jerozolimy. Finał tego sporu znajduje się w 7,18-20, który podejmując motyw „występków”, zapowiada przebaczenie ze strony Boga (7,18). Jest ono przedstawione obrazowo jako „wrzucenie w morze wszystkich grzechów”, przez co Jahwe objawi swoją wierność (*hesed*) wobec przymierza zawartego z Abrahamem (7,20).

3. Redakcja Księgi Micheasza

Powstanie Księgi Micheasza stanowi jedną z najbardziej dyskutowanych kwestii egzegetycznych. Dwie skrajne hipotezy, wg których tekst prawie w całości pochodziłby od Micheasza albo przeciwnie, pochodzenia Micheaszowego byłoby zaledwie 40 wierszy, należy uznać za bezpodstawne. Panuje dzisiaj konsensus co do przypisania Micheaszowi z Moreszet rozdz. 1–3 oraz 6,1–7,7 (z wyłączeniem 2,12-13 oraz szeregu mniejszych dodatków, jak np. 1,1; 4,6-7.11-13; 5,6n.), jak również uznania za powygnaniowy tekst 7,8-20. Co do reszty materiału można wyróżnić trzy odmienne stanowiska.

a) Według tradycyjnej opinii (Wilhelm Rudolph, Artur Weiser, Otto Eissfeldt i in.) autorstwo Micheasza rozciągane jest jeszcze na blok 4,1–5,14 (w całości lub częściowo), jak też na wyrocznie zbawienia zamykającą księgę w 7,7–20.

b) Druga grupa opinii (Hans W. Wolff, Bernard Renaud i in.) przypisuje Micheaszowi, poza rozdz. 1–3, również pojedyncze fragmenty z następnych rozdziałów, w których przeważałby jednak materiał przynoszący dalsze przepracowanie i rozwój wypowiedzi Micheasza. Relektura jego wyroczeni dokonywałaby się w kontekście zmieniających się okoliczności historycznych, szczególnie w obliczu wygnania babilońskiego (por. np. perspektywę czasową w 4,10; 5,2), jak i

nowych warunków, w jakich znalazła się wspólnota powygnaniowa (por. np. obraz społeczności judzkiej w 7,1-6 bliski opisowi Trito-Izajasza).

c) Wymienione wyżej propozycje widziały w Micheaszu głównego autora, którego teksty zostałyby uzupełnione przez późniejsze dodatki. Zdaniem trzeciej grupy egzegetów (Adam S. van der Woude, Luis Alonso Schökel) księga w całości powstałaby w VIII w. przed Chr., zaś rozbieżności treściowe należałoby tłumaczyć pochodzeniem księgi od dwóch różnych autorów: jednym z nich byłby Micheasz z Moreszet, któremu należy przypisać rozdz. 1–5, drugim zaś anonimowy prorok izraelski (Królestwo Północne), od którego pochodziłyby rozdz. 6–7. W istocie bowiem pierwsza część wykazuje związek z myślą Izajasza, jest zainteresowana tematyką Syjonu, zaś jej wyrocznie kierowane są do głównych przedstawicieli władzy w Jerozolimie. Tymczasem druga część zdradza bliskość teologiczną z Ozeaszem działającym na Północy, szczególnie poprzez tradycję o *exodusie* i podboju (por. 6,4.5; 7,14). Również wzmianki geograficzne i historyczne w tej części dotyczą Izraela, a nie Judy (por. 6,5.16; 7,14). Przyjmując te argumenty, należałoby mówić o Micheaszu (rozdz. 1–5) i Deutero-Micheaszu (rozdz. 6–7).

4. Teologia Księgi Micheasza

Niezależnie od rezultatów krytyki redakcji Mi, dynamika sporu, jaki Jahwe wie dzie ze swoim ludem, prowadzi ku spójnemu teologicznie orędziu, które zawrzeć można w trzech punktach: krytyka społeczno-religijna; ideał etyczny; przyszłe zbawienie.

4.1. Krytyka społeczno-religijna

Krytykę społeczno-religijną Mi należy sytuować na tle przekształceń w strukturze własności dokonujących się w drugiej połowie VIII w. przed Ch. Przejście od egalitarnej wspólnoty, w której każdy był właścicielem kawałka ziemi, do społeczności zhierarchizowanej, gdzie ziemia zostaje skupiona w rękach latyfundystów, dokonało się przez odrzucenie solidarności i równości społecznej, co krytykował wcześniej Amos. Już nawet pobieżne zestawienie występków napiętnowanych przez Mi – oszustwa w handlu (6,10-12), przejmowanie ziemi za długi (2,2.4-5.9), przekupstwa w sądzie (3,11; 7,3), odrzucenie zasad sprawiedliwości (3,2-3.9; 7,2), przemoc nie uciekająca przed przelewaniem krwi (3,10; 7,2) – pokazuje, że regulujący życie narodu wybranego Kodeks Przymierza (Wj 20,22–23,19) został zastąpiony prawem służącym interesom warstw rządzących. W służbę niesprawiedliwości społecznej został zaprzęgnięty również kult, który miał legitymizować działania przywódców, jak również – głównie przez przepowiadanie fałszywych proroków (3,5) i obecność świątyni jerozolimskiej (3,11) – gwarantować im pomyślne trwanie w przyszłości. Te nadzieje okażą się próżne w obliczu Jahwe przychodzącego sądzić swój lud i ukarać zniszczeniem zarówno Samarię (1,6-7), jak i Jerozolimę z jej sanktuarium (3,12).

4.2. Ideał etyczny

Zapowiedź kary nie jest jednak celem samym w sobie, gdyż w kontekście reguł rządzących sporem sądowym, określenie jej na początku procesu ma doprowadzić oskarżonego do nawrócenia, którego efektem będzie właściwa relacja z Bogiem i z bliźnim. Podejmując linię wskazaną wcześniej przez Ozeasza, Micheasz odmawia ofiarom pierwszoplanowej roli w wyrażaniu związku człowieka z Bogiem (6,6-7; por. Oz 6,6). Jahwe bowiem jest zainteresowany nie tyle ofiarą, co osobą składającą ofiarę i jakością jej czynów, które winny się przekładać na „czynienie sprawiedliwości, umiłowanie wierności (*hesed*) i pokorne postępowanie z Bogiem” (6,8). Takie postępowanie buduje sprawiedliwość społeczną i stanowi o prawdziwej religijności.

4.3. Przyszłe zbawienie

W obliczu samozagłady skorumpowanej społeczności jedyną drogą wyjścia jest powrót do ideałów przymierza. Micheaszowe zapowiedzi pomyślności bazują jednak nie tyle na wyczekiwanej przemianie wspólnoty, ile na przyszłej interwencji zbawczej Jahwe. Jerozolima, zagrożona śmiercią (3,12), rzeczywiście doświadczy zniszczenia (4,10.14). Ale to właśnie ona, precyzyjniej „góra świątyni Jahwe” stanie się centrum odnowionego świata (4,1-2a) jako miejsce, w którym narody znajdą Boże Słowo i Prawo oraz dostąpią pokoju (4,3-4). To bliskie Izajaszowi prorocstwo (por. Iz 2,1-5) znajduje swoje dalsze dopowiedzenie w 5,1-5, gdzie prorok początek ery mesjańskiej łączy z Betlejem i z mającym się tam narodzić Mesjaszem. Znowu w tej wyroczni można dostrzec echo prorocत्व Izajasza (szczególnie uderza wzmianka o „mającej porodzić” w Mi 5,2 i „pannie rodzącej” w Iz 7,14), lecz Micheasz dobitnie podkreśla, iż ten potomek Dawida dzięki Bożemu wsparciu będzie pokojem dla całego świata (5,1.3a.4a). W perspektywie mesjańskiej zapowiedź ta wypełni się w Jezusie Chrystusie (por. Mt 2,5-6), w którym to ostatecznie Bóg objawi swoją „wierność” i „miłosierdzie” (Mi 7,20).